

A paraszti gazdálkodás tárgyainak struktúrája a Jósa András Múzeum és a Sóstói Múzeumfalu néprajzi gyűjteményeiben – Gyűjteménytörténeti szegmens –

Rózsáné Bóna Bernadett

Korunk sikeres múzeumi mindig naprakészek és olyan – a tudománynak és egyben a látogatói igényeknek megfelelő – aktuális irányzatokat követnek, amelyeket saját célkitűzéseikhez, küldetésekhez igazítanak. A múzeumtudomány fejlődése során ezen összetett (sokszor ellentmondó) törekvéseknek részévé vált az az igény, hogy az intézményeknek ismerniük és hitelesen ismertetniük is kell gyűjteményük darabjait. Azonban fontos itt megjegyezni, ha mindezt nem teszik, akkor elkerülhetetlenül a szórakoztatóipar piacán találják magukat, ahol a gyűjteményi kuriózumok nélkül egyszerűen elvesznek, hiszen a versenyt képtelenek felvenni – ami alapvetően nem is válhat céllá – a múzeumi megkötések, az alulfinanszírozás és sok egyéb más tényező miatt.¹

A múzeumi tárgyfeldolgozás gyakorlati példái, a megjelent publikációk különböző típusai – az évkönyvekben található tanulmányok vagy ritkább esetben az önálló kötetként megjelenő gyűjteménykatalógusok – eltérő adatokat sorakoztatnak fel egy-egy tárgy, tárgycsoport kapcsán. Három különböző típusukat különböztethetjük meg. A differens megközelítési módok legegyszerűbb megjelenési formája, amikor a szakemberek csak a kutatott, publikált téma illusztrálására használják fel a műtárgyakat.² Az illusztráció alapján a tárgy bemutatásának konkrétabb realizálása: a tárgyanalízis, amelynek során – a tárgyközpontúság mentén – az adott tárggyal, akár annak biográfijával kapcsolatban bővebb információkhoz juthatunk.³ A két tárgypublikáció-típus mellett a harmadik, amikor részletes, de különböző módon, eltérő attribútumok szerint, változó mélységekben szekcionált tárgycsoportok ismertetésére kerül sor. Ez utóbbi típus egyedi, kiemelkedő hordereje, hogy megadott tárgytípusok struktúrájára épül.⁴ A felvázolt három megközelítési forma szignifikáns

¹ Kemecei Lajos a következőképpen fogalmaz: „A sikeres tudományos menedzsment alapvetően támaszkodik a saját gyűjtemény megismerésére. Azt kell, hogy állítsam, kivételes az a helyzet ma, hogy egy hazai közgyűjtemény a különböző gyűjteményeire vonatkozóan hiteles és komoly előtanulmányokkal rendelkezik. A formációs folyamatok megismerése és feltárása nem csupán a valós helyzetértékelést, a jövőbeni tervezést, hanem a kiállítási koncepciókat is meghatározhatja. A múzeumok tevékenységét behatárolja a gyűjteményi anyag összetétele.” (KEMECSI 2010. 107.). Továbbá Ébli Gábor nézetei szerint: „A múzeum különlegessége a más kulturális / szórakoztató / ismeretterjesztő intézményekhez képest valóban a gyűjteménye. Ha ezt a prioritást feladja, akkor szó szerint a vidámparkok versenyébe száll be – s ott, nehézsége folytán, elkerülhetetlenül veszíteni fog.” (ÉBLI 2009. 67.)

² Példák: SOLYMOS 1984., BODNÁR 2001., MAGYARI 2005.

³ Példák: PÁLL 1993., RATKÓ 1998., FEHÉR 2005., BODNÁR 2008.

⁴ Példák: FÜZES 1963., ZENTAI 1966., KNÉZY 1967., BODNÁR 2002., SELMECZI KOVÁCS 2006., CSUPOR 2010.

szerepet tölt be a néprajztudomány gyűjteményfeltáró területén, mind általánosságban a műtárgyak feldolgozását tekintve, mind az egyes részterületeken.

A későbbiekben tervezett, célként kitűzött – adott témakör struktúrájára épülő – tárgypublikáció *a szekcionált tárgycsoport-ismertetések legismertebb típusa: a tárgykatalógus*, amelynek szerkezeti felépítése tartalmaz állandó és a tárgycsoport sajátosságainak megfelelően változó részeket. Az ismétlődő, elengedhetetlen fejezetek: a kijelölt tárgycsoport tárgytipusának *meghatározása*; a tárgytipus átfogó *története*; a helyi, *megyei szakirodalom* adatai; *társadalmi funkciója*; továbbá a múzeumi vonatkozású *gyarapodástörténet* és a *gyűjtési alapadatok* elemzése (pl. használat helye, gyűjtés helye, gyűjtő neve). Mindezek mellett a katalógus kiegészülhet azokkal a témákkal, amelyeket a tárgycsoport *speciális jellemzői* megkövetelnek, így például: a formai változatosság, az alapanyag, a díszítés elemzése. Mindezt evidens módon – minden esetben – követi a tárgyak konkrét katalógusa *fotóval, leltári számmal, tárgymegnevezéssel, tárgyleírással* és a kapcsolódó egyéb információkkal (pl. méret, gyűjtés helye stb.).

A különböző aspektusok mintájára kialakult tárgypublikációk közül *a szekcionált tárgycsoport-ismertetések*, továbbá a gyűjteménykatalógusok megvalósításához vezető út első lépése a perspektíva meghatározása, amelynek mentén a tárgystruktúra felépíthető. Ennek okán *a paraszti gazdálkodás tág témakörén belül a Jósa András Múzeum és a Sóstói Múzeumfalu néprajzi gyűjteményében fellelhető darabok használati alapokon nyugvó, szekcionált tárgycsoport-struktúráját vizsgálom, ami elemi fundamentuma – a későbbiekben tervezett – konzekvens múzeumtudományi tárgycsoportok feldolgozásának*.

A tanulmány során a gyűjteményi egység darabjaiból felállított struktúra bázis szerepet tölt be e téma további kisebb tárgycsoportjainak feldolgozásában, mivel általa a tárgyak kezelhetővé válnak, így egyértelmű rálátást eredményeznek a tárgycsoport összetételére, ezáltal a gazdálkodási gyűjteményi egység minőségére. Mindennek precedens értékű eredménye, hogy irányt mutat a jövőbeli tudatos tárgygyűjtést végző szakemberek számára. Mindezek mellett a struktúra megteremtése az átfogó gyűjteménytörténet tárgytipusszegmensét is eredményezi, amely alapot szolgáltat a kisebb, specifikált tárgycsoportok mélyebb analízise során azok gyűjteménytörténetének hiteles kutatásához, ismertetéséhez.

A néprajz tudományterületén *a paraszti gazdálkodás* széleskörű (országos vagy tájegységre, településre koncentráló) feldolgozási perspektívái kiternek például a területi tulajdonviszonyokra, a társadalmi szervezetekre, a földhasználati típusokra, a munkafolyamatokra, a szokásokra, amelyek mellett a gazdálkodás tárgyi anyagának struktúrálása a téma egyik marginális szegmensének tekinthető.⁵

A gazdálkodás témaköréhez tartozó, azonban kifejezetten az eszközökre koncentráló kiemelkedő munkák egyike *Bátky Zsigmond: Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére* (1906) című, rajzokkal ellátott kötetének aktuális része, illetve *Magyarság Néprajzának* (A Magyarság tárgyi néprajza) második kötetében (1941) található, illusztrációkkal ellátott *Gazdálkodás* című fejezet, amelyet *Györffy István* írt (BÁTKY 1906., GYÖRFFY 1941.). Annak ellenére, hogy mindkét munka a XX. század első felében, a „múzeumtudomány hajnalán” készült, a tárgycsoport alapstruktúrájának felállításához elengedhetetlen.

Bátky Zsigmond a néprajz területét 14 szegmensre osztotta, amelyek között külön tárgyalja: a „Gazdálkodás”, a „Pásztorokodás–állattenyésztés”, illetve a „Halászat és vadászat” témakörét.

⁵ Összefoglaló példák: PALÁDI-KOVÁCS 2001., KOVÁCS 2010. Néhány példa a szegmensekre: VARGA 1967., SZABÓ1968., GUNST-HOFFMANN 1976., MANGA 1977., RÁKOS 1988., OROSZ 1997., GUNST 1998.

A fejezeteken belül sorszámozott táblákon pótolhatatlan tárgyrajzok láthatóak, amelyek – kissé hektikusan hol forma, hol használat szerint – szemléltetik a témákba foglalt tevékenységek eszközeit. Míg a fogalomkörök részletes kifejtése, további strukturálása hiányzik, addig a rajzok és az eszközök leírása olyan elengedhetetlen információkkal bír, amelyek használata a tárgyzonosítások során létfontosságúnak számítanak.

A „Magyarság Néprajza II. – A tárgyi néprajz második fele” kötetben Györffy István kevesebb rajzzal, de több szöveggel, magyarázattal, rendszerezettebben mutatja be a gazdálkodást, így kitér a „Gyűjtögetés”, a „Vadászat”, a „Halászat”, az „Állattartás” és a „Földművelés” témakörére, továbbá azok altémáit is strukturálja. A „Gyűjtögetés” fejezetben tárgyalja a vadon termő: élelemnek, fűszernek vagy orvosságnak alkalmas növényeket, a nád, a fa hasznát és a méhészetet. A „Vadászat” címszó alatt számba veszi az ütő-, a szűrő-, a vágó-, a dobószerszámokat, a hálót, a hurkokat, a vermeteket, a lépezést, a megégetést, a mérgezést, a hajtóvadászatot, a borító-, a csapó-, az önműködő fogó-, öló szerszámokat, a vad csalogatását és riasztását. A halászat kifejtésében szerepel a rekesztő-, a kerítő-, az emelő-, a hajtó-, az állító-, a kereső-, a vető-, a tapogatóhálós, a hurokvető, a szigonyos, a ragadozó madaras, a mérgező halászat, továbbá a horgászat és a rákászás. Az állattartás tárgykörén belül foglalkozik a háziállatok tájfajtáival, az állattartás módjaival, a pásztorszervezettel, a nyájjal, a legeltetéssel, az itatással, a tereléssel, a kifogással, a szabad mozgás gátlásával, az őrzéssel, a számontartással, a szaporítással, a kimustrálással, az elléssel, a gyógyítással, az igába töréssel, a pásztorepítványekkel, a takarmánnyal, az istálló állattartással, a hizlalással, a szőrrel, a gyapjúval, a hússal, a bőrrel, a csonttal, az aprójószággal. Végezetül a földművelés részletezése során ismerteti a magyar földművelés eredetét és múltját, a gabonaféléket, a föld használatát, a település és a mezőgazdálkodás viszonyát, a tanyarendszert, a nyomásos gazdálkodást, a talaj előkészítését, a trágyázást, az ásást, a kapálást, az ekét, a szántást, a vetést, a boronálást, a gyomirtást, az aratást, a vágószerszámokat, a hordást, a csúrt, az asztagot, a szérűt, a cséplést, a nyomtatást, a szórást, a kertgazdaságot, a gyümölcsstermelést és a szőlőművelést. E munka szisztémája, a tárgyak témakörökre helyezése mentén a tárgyközpontúságból enged, de az említett tárgyak használatának megértését, rendszerbe helyezését kétségtelenül elősegíti.

Mind Bátky Zsigmond, mind Györffy István munkáira alapozva tanulmányomban a tárgyközpontú szempontokat, tehát a múzeumi műtárgyakból kiinduló szisztematizálási rendszert preferálok. E rendszer „alfája és ómegája” a tárgyak használatán nyugszik, amely perspektíva alapján a fizikai strukturálás előtt számba kell vennünk az intézmény adott tárgykörhöz tartozó darabjait, továbbá pontosítani kell a téma elméleti határait.

Az adott szempontrendszer mentén a tárgyak fizikális és vizuális áttekintése során a gyűjtemény közel 1600 darabja került előtérbe.⁶ A nagyszámú tárgycsoport sajátossága, hogy a gazdálkodás átfogó témája miatt komplex módon rétegzett, különböző szempontok alapján összetett, ahol az eltérő anyagú, formájú és használatú tárgyakat egy gyűjtőfogalom köré csoportosíthatjuk.

A Jósa András Múzeum és a Sóstói Múzeumfalú gyűjteményében található – tehát Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében gyűjtött – darabok közül a paraszti gazdálkodás témaköréhez sorolom mindazon eszközöket és épületeket, amelyek a XVIII. század végétől a XIX. századon át a XX. század elejéig elsősorban a megélhetéshez, az önellátáshoz szükséges növényi és állati eredetű hasznokból az élelem és egyéb szükséges, használati tárgyak megteremtéséhez elengedhetetlen volt.⁷

⁶ Eddig 1500 tárgy került a revízió körébe, azonban számos tárgy még a tanulmány megjelenési idejéig nem befejezett revízió részét képezi.

⁷ „A gazdaság alapja a birtokolt, használt magántulajdonban vagy bérletben birt föld, amelyen mezőgazdasági termelés folyik. A gazdaság célja elsősorban az egész család önellátása, munkaerejének, állatállományának, eszközeinek újratermelése...” (SZABÓ-FÖLDES 1979. 271–272.)

A téma konkretizálása során a *gazdálkodás* tematikájának részeként kezelem a *növénytermesztést*, az *állattartást*, a *halászatot*, a *gyűjtögetést* és a *vadászatot*, továbbá kissé kivételes, mégis koherens módon a *paraszi gazdálkodás népi építészeti elemeit*.⁸ Ezen tárgykörök nem tartalmazzák a pásztorkodást, a pásztoréletet, a teherhordáshoz, közlekedéshez tartozó specifikus köröket. A gyűjtőfogalmak hat nagyobb témakörén belül a tovább bontott kisebb tárgykörök meghatározását szintén a tárgyak és az épületek használata determinálja.⁹

A struktúra¹⁰
Növénytermesztés

- I. Talajmunka eszközei¹¹
  1. faeke (55.591.1)
  2. vaseke (64.41.1.1–7)
  3. eketalyiga (55.588.1)
  4. ekeló (55.509.1)
  5. ekekapa (55.594.1)
  6. ekekulcs (56.1128.1)
  7. isztike, ösztöke (55.520.1)
  8. faborona (56.1086.1)
  9. vasborona (80.11.3)
  10. fahenger (89.2.6)
  11. vashenger (81.3.1.1–3)

- II. Aratás, betakarítás
  - a. *Vágóeszközök*
    1. kaszkalapács (55.286.1)
    2. fentér, fenkő tartó, kaszakőtartó (55.148.1)
    3. kaszakő, fenőkő, fenőkő nyéllel (55.148.3)
    4. kaszaüllő, kaszaüllő tőkével, tőke (89.21.30)
    5. kasza, kaszakés, kaszanyél (64.71.1)
    6. sarló (55.538.1)
  - b. *Gyűjtő, forgató eszközök*
    1. vasvilla (55.193.1)
    2. favilla (55.747.1)
    3. vasgereblye (2001.36.45)
    4. fagereblye (55.754.1)
    5. marokszedőfa (55.421.1)

---

⁸ A gazdasági épületek a a Sóstói Múzeumfalú állandó kiállításában láthatóak.

⁹ A felállított struktúra az általános múzeumi tárgygyűjtemények összetételéhez képest letisztult, hiszen az egyes tárgyakhoz tartozó, de külön leltározott darabok nem alkotnak egyéni tárgycsoportokat, továbbá a teljes, holisztikus revízió hiányában csak azok a tárgyak találhatóak a struktúrában, amelyek előtérbe kerültek és a vizuális ellenőrzésnek (is) részesei voltak. Hiába találhatóak érdekesebbnél érdekesebb tárgyak a leltárkönyvben, ha azok (egyelőre) nem kerültek elő a gyűjtemény áttekintésekor.

¹⁰ Minden tárgytípus mellett – az összesített darabszám ellenére – egyetlen tárgy leltári számát tüntetem fel példa értékkel.

¹¹ A címszó alatt felsorolt 10 tárgytípus a tanulmány megjelenéséig nem befejezett revízió részét képezi.

6. marokszedő gereblye (67.28.7)
  7. kéveköttőfa, subafa (55.635.1)
  - c. *Cséplés, nyomtatás, szórás, szelelés*
    1. cséphadaró (74.36.6)
    2. szórólapát (64.186.5)
    3. rosta (89.2.23)
    4. ocsú gereblye (86.16.1)
    5. ponyva (75.2.6)
    6. kézi hajtó cséplőgép (59.23.11.1–5)¹²
- III. Kapás növények
- a. *Kukorica, tengeri*
    1. tengerihaj hasítófa (55.643.1)
    2. szárvágó, tengeriszár vágó (56.906.1)
    3. tengeri-, kukoricamorzsoló (82.20.2)
    4. tengeri fosztó, hántó, szurkáló (55.648.1)
    5. máléfejtő (66.6.19)
    6. daráló (2003.68.1)
    7. csutkavágó (2013.157.8)
    8. kézi kukoricavetőgép (61.37.1)¹³
  - b. *Dohány*
    1. furkó, lyuggató, dohányültető (55.628.1)
    2. dohányfűzőtű (55.676.1)
  - c. *Szőlő*
    1. szőlőmetsző (56.1046.33)
    2. szőlő kacsoló, szőlőmetsző kés (55.603.1)
    3. szőlőhordó puttony (2018.8.2)
  - d. *Hagyma*
    1. hagyma ásófa (55.639.1)
  - e. *Répa*
    1. répatisztáló kés (55.618.1)
    2. répavágó (55.620.1)
  - f. *Káposzta*
    1. káposztavágó (2001.36.102)
- IV. Ásó, kapa – a föld, a kapás növények megmunkálásának kézi eszközei
1. ásó (55.621.15)
  2. irtó kaszából (55.768.1)
  3. irtókapa, acatoló (64.149.4.1)
  4. kapa, kapircs (55.621.1)
  5. kapatisztító, sárkaparó (55.645.1)
  6. ültető fűrő, ültetőfa (55.627.1)

¹² A tárgytypus a tanulmány megjelenéséig nem befejezett revízió részét képezi.

¹³ A tárgytypus a tanulmány megjelenéséig nem befejezett revízió részét képezi.

- V. Gyümölcsfa
1. metszőolló (2001.36.114)
  2. kaczor, faoltó kés (55.711.1)
  3. alma mérce (2001.36.185)
  4. gyümölcsfa metsző, hernyózó olló (55.614.1)
  5. gyümölcsfakaparó, fakaparó, kaparóvas (55.689.1)
  6. szedegető horog (56.1129.1)
  7. kénező pálca, porozó, kénező (56.853.1)

- VI. A növénytermesztés többféle területén használt eszközök
1. zsák (66.3.6)
  2. kosár (64.217.43)
  3. hombár (62.36.1)

Állattartás

- I. Ló
1. nyereg (63.161.1)
  2. zabola, zabra (55.340.2)
  3. kengyel, kengyelvas (55.346.1)
  4. patkó (55.381.1)
  5. lókörmőtisztító, patatisztító (57.20.1)
  6. béklyó, béklyó lakattal, lónyűg, béklyó reszelő (55.241.1)
  7. lónyíró olló (55.309.1)
- II. Tehén
1. borjúkötél pecekkel, borjúlánc (55.252.1)
  2. szűrőka, palóka (55.325.1)
  3. patkó (2007.10.5.1–2)
  4. járom (80.11.6)
  5. tehénvakaró, marhakaparó (2001.36.4)
- III. Disznó
1. disznófésű (55.306.1)
  2. disznóvakaró (55.320.1)
  3. malacfogó (55.239.1)
  4. sertéskarikázó (2001.36.115)
- IV. Szamár
1. szamárpatkó (55.396.1)
- V. Tyúk¹⁴
1. csirkeetető (66.17.3)
  2. csirkevályú (55.403.1)
  3. tyúkültető kosár (64.217.27)
  4. tyúktojó (64.217.45.1–2)

---

¹⁴ A címszó alatt felsorolt 4 tárgytypus a tanulmány megjelenéséig nem befejezett revízió részét képezi.

- VI. Kutya
  - 1. kutyaörv (55.334.1)

- VII. Az állattartás többféle területén használt eszközök
  - 1. kurkáló (2001.36.100)
  - 2. kenderháncs kötél (55.256.1)
  - 3. szénavágó, kazalvágó, takarmányvágó (67.15.1)
  - 4. szénahúzó horog, vágóhorog (82.2.13)
  - 5. szecskavágó (2002.10.108)¹⁵

Halászat

- I. Halászat
  - 1. varsa (2001.36.210)
  - 2. tapogató (55.64.4)
  - 3. szigony (55.39.1)
  - 4. háló (2012.1.1.1–2)
  - 5. hálókötőtű (55.113.1)
  - 6. hálókötő deszka (55.114.2)
  - 7. hálósúly, hálónehezék (55.52.1)
  - 8. hálószedő horog (56.1026.1)

- II. Horgászat
  - 1. potyka, harcsa, baing horog (55.42.3)

- III. Téli halászat, horgászat
  - 1. jégvágó balta, fejsze, csákány (55.103.2)
  - 2. jégpatkó (55.36.1)

- IV. Haltartók
  - 1. halaskosár, vesszőhaltartó (55.53.6)
  - 2. kis bárka (55.87.1)
  - 3. halász szatyor (55.88.1)

- V. A halászat többféle területén használt eszközök
  - 1. vasmacska (56.861.1)
  - 2. fűregszedő (55.59.8)
  - 3. szapoly, nyelesszapoly (55.82.1)
  - 4. puttyogató (55.42.1)
  - 5. mankós evező (2012.10.5)

Gyűjtögetés

- I. Nád
  - 1. nádvágó, nádtoló (55.141.1)
  - 2. fabocskor, fapapucs, nádvágó facipő (55.134.1)

---

¹⁵ A tárgytípus a tanulmány megjelenéséig nem befejezett revízió részét képezi.

II. Fa

1. fűrész, kislűrész, kézfűrész, összehajtható fűrész, ágfűrész, keresztvágó fűrész (55.217.1)
2. falopó fűrész (55.215.1)
3. tövisirtó (55.769.1)
4. bozótvégő (2010.8.4)
5. fejsze (55.213.1)
6. balta (60.102.1)
7. bárd (63.137.1)
8. csákány (2003.95.11)

III. Méhészet¹⁶

1. méhtartó fabödön (58.21.2)
2. méhkaptár (55.25.1)
3. méhkas (55.26.1)
4. tisztítóvas méhkasoz (55.33.3)
5. méhkas kötötű (55.704.1)
6. méhanyatartó (55.32.1)
7. méhészpipa (55.34.1)
8. méhfüstölő (58.21.5)
9. rajfogó fej szita (55.31.1)
10. madzagos mézpergető (55.33.1)
11. drótos mézpergető (55.33.2)

Vadászat

I. Puska

1. vadászpuska (55.8.1)

II. Lőszer(hez)

1. puskapor-, lőpor-, söréttartó (55.4.3)
2. fojtás (55.4.14)
3. gyutacsoló, kapszlikó (55.3.1)
4. sörétmérő (55.22.85)
5. sörétes töltény peremező (55.22.80)
6. sörétes tölténycsináló (55.22.79)
7. golyóöntő forma (55.22.88)

III. A vadászat többféle területén használt eszközök

1. vadászöv (64.197.1)
2. kereplő (55.708.1)
3. szíj vadászkutya tanításához (60.91.1.1–2)

Gazdasági épületek

I. Növénytermesztés

1. faskamra
2. abora

---

¹⁶ A címszó alatt felsorolt 11 tárgytypus a tanulmány megjelenésig nem befejezett revízió részét képezi.

3. kukoricatároló
4. magtár
5. répás verem
6. depó
7. dohánypajta
8. deszkafalú szín
9. csűr

II. Állattenyésztés

1. tyúkól
2. disznóól
3. földól
4. istálló
5. galambdúc
6. méhes

III. A gazdálkodás többféle területén használt építmény

1. kút

A paraszti gazdálkodás témakörét felölelő rendszer legkisebb egysége a tárgytípus – a struktúrában arab számmal jelölt –, amelynek további bontása után már csak a műtárgyak darabszáma releváns.¹⁷ A tárgytípusok mennyisége a struktúra öt nagyobb csoportján belül a következő: növénytermesztés – 63 db, állattartás – 27 db, halászat – 19 db, gyűjtögetés – 21 db, vadászat – 11 db és gazdasági épület – 16 db. Az összesen 148 különböző tárgytípus és a 16 épülettípus áttekintése alapján elmondható, hogy a műtárgyak darabszáma egy-egy tárgytípuson belül változó, adott tárgycsoportokat csak 1-1, más tárgycsoportokat akár 60 körüli műtárgy is reprezentálhatja.¹⁸ A differens darabszámok változó tematika szerinti feldolgozást követelnek.

A paraszti gazdálkodás témakörére épülő tárgykatalógusok tartalmának, tehát a tárgycsoportegységeknek a meghatározása nem egyértelmű feladat. A gazdálkodás tárgyi világa egyrészt nem jelenik meg teljes egészében a múzeum gyűjteményében, továbbá a tárgytípusokat reprezentáló darabszámok hektikusak, következésképpen míg egy-egy tárgycsoport egész kötetet érdemelne, addig sokszor egy-egy nagyobb téma sem feltétlenül kívánkozik kötetbe. Azonban elengedhetetlen szem előtt tartanunk, hogy egy múzeumnak – ha tárgykatalógusok létrehozására vállalkozik – teljességében kell bemutatnia az általa őrzött tárgyak összességét, így a tematika szisztémáját ezen nézőpontok alapján indokolni kell.

Ha figyelembe vesszük a múzeumtudomány elvárásait és az intézmény gyűjteményeinek adottságait, akkor a paraszti gazdálkodás tárgypublikációit téma szerint – és nem egy-egy tárgycsoportot kiemelve – realizálhatjuk. A hat nagyobb téma közül a felmért tárgyak darabszáma azt igazolta, hogy a növénytermesztésen kívül az összes többi téma – tehát az állattartás, a halászat, a gyűjtögetés és a vadászat – megfelelő bontási egység, következésképpen teljes egészében összeegyeztethető egy-egy kötet témájával.

A növénytermesztés hat alegysége öt kötettemára osztható. Az első, a talajmunka eszközei, mely felöli az *ékéket, a boronákat és a hengereket*, így a megközelítőleg 70 tárgyból álló együttes

¹⁷ Esetenként adott tárgyak külön bejelentő darabjai is megjelenhetnek, pl. ekevas.

¹⁸ Példa arra a műtárgytípusra, amelyet egyetlen tárgy reprezentál: *Állattartás / III. Disznó / 4. sertéskarikázó*; továbbá, amelyet 60 körüli darabszám demonstrál: *Növénytermesztés / II. / a. / 6. sarló*.

egy kötetben feldolgozható. A második altéma az aratás, betakarítás területén a vágóeszközökhöz sorolható *kasza, sarló* közel 220 darabszáma szintén egy kötetet igényel. A harmadik altéma ugyanezen a területen a gyűjtő, forgató eszközök része, így *a villát, a gereblyét, a marokszedőt és a kéveket* is idesorolva a körülbelül 120 tárgy szintén önálló kötetbe kívánkozik. A negyedik altéma még szintén az aratás, betakarítás témaköréhez kapcsolódóan a cséplést, szórást, szelelést és kivételesen a mozzgatás és tárolás egyes elemeit is felölelné, így *a cséphadarók, a szórólapatok, a rosták, a ponyvák*, továbbá *a zsákok és a hombárok összesen 310 körüli tárgye gyűjtése* alkothat egy kötetet. A növénytermesztés utolsó kiadványába illeszthető témákat a kapásnövényekhez tartozó és a gyümölcsfagondozást igénylő tárgyak alkotják. Ezek között megtalálhatóak *az ásók, a kapák, a kukorica, a dohány, a szőlő, a hagyma, a répa és a káposzta eszközei, továbbá a gyümölcsfákhoz kapcsolódó tárgyak*, amelyek darabszáma 240 körül realizálódott. Mindezek mellett a további témakörök egy-egy kötetben megjeleníthetők, így az *állattartás 300* tárgya, a *halászat 240* tárgya, a *gyűjtögetés 190* tárgya, a *vadászat 89* tárgya. Kivételt képez a témakör tizedik kiadványa, amely a Sóstói Múzeumfalui állandó kiállításában látható gazdasági építményeket venné számba, így a növénytermesztés és az állattartás gazdasági épületeit: *a fáskamrákat, az abarát, a csöves kukoricatárolókat, a magtárakat, a répás vermet, a depót, a dohányszárítót, a deszkafalú színt, a csűröket, a kutakat, továbbá a tyúkólakat, a disznóólakat, a földólat, az istállókat, a galambdúcokat és a méhest*, amelyek 48 épületet jelentenek (PÁLL–BODNÁR 2007.).

Összegezve tehát a Jósa András Múzeum és a Sóstói Múzeumfalui gyűjteményének paraszti gazdálkodással koherens tárgyai és épületei tíz tárgykatalógusnak megfelelő kötettemát és tárgye gyűjtést tartalmaznak. E bázismunkára épülő soron következő feladatok része a gyűjteménykatalógusok realizálása. A katalógusok egzakt végső célja: a struktúrából kiragadott tárgycsoportok darabjainak vizuális megjelenítése, a tárgyak „*klasszifikációs és tipológiai rendszerének*”¹⁹ felállítás, a tárgycsoportok átfogó és helyi szakirodalmának feldolgozása, továbbá a múzeum adminisztrációs feladatai alapján körvonalazódó információik felvázolása, analízise – amelyek elengedhetetlenek minden tárgyfeldolgozási szisztéma lépéseinél. Ezeket az adathalmazokat egészíthetik ki azok a holisztikus, innovatív tárgyfeldolgozási perspektívák, amelyeknek megfelelően a fizikai tulajdonságok mellett a társadalmi beágyazottság kutatása mentén a tárgyak egykori kontextusainak rekonstruálása is megvalósul egyazon – vagy további, látogatóknak szóló – kötetekben.

Irodalom

BÁTKY 1906.

Bátky Zsigmond: Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Múzeumi és könyvtári kézikönyvek. Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Budapest. 1906.

BODNÁR 2001.

Bodnár Zsuzsanna: A tirpákok sertésfeldolgozásának hatvan fortély. [Sechzig Kniffe der bäuelichen Schweineverarbeitung.] *NyJAMÉ* XLIII. 2001. 509–520.

BODNÁR 2002.

Bodnár Zsuzsanna: Korszakok és életformák tükre. Múzeumban a Galambos Dezső-féle néprajzi gyűjtemény. [Spiegel der Epochen und Lebensformen. Die ethnographische Sammlung von Dezső Galambos im Museum.] *NyJAMÉ* XLIV. 2002. 229–256.

---

¹⁹ Ezt a megfogalmazást Frazon Zsófia használja a Múzeum és kiállítás című kötetében (FRAZON 2011. 215.).

BODNÁR 2008.

Bodnár Zsuzsanna: Egy különös becsű tárgy. Menyasszonyi láda 1776-ból. [An object of special value. Bride's chest from 1776.] *NyJAMÉ* L. 2008. 367–378.

CSUPOR 2010.

Csupor István: Céhes kerámiák. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 16. Néprajzi Múzeum, Budapest 2010.

ÉBLI 2009.

Ébli Gábor: Az antropologizált múzeum – Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón. Válogatott írások sorozat. Typotex, Budapest 2009.

FEHÉR 2005.

Fehér Zoltán: „Erdőn terem, vízen szól.” Kísérlet egy bátyai szerelmi ajándék elemzésére. [Es wächst im Wald und ertönt auf Wasser. Versuch der Analyse eines Liebesgeschenks aus Bática.] *Cumania* 21. 2005. 393–418.

FRAZON 2011.

Frazon Zsófia: Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei. Kommunikáció- és kultúratanományi tanulmányok. Gondolat – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs 2011.

FÜZES 1963.

Füzes Endre: A Janus Pannonius Múzeum fa ivópotharai. [Деревянные кружки для питья в музее им. Януса Паннониуса. Die hölzernen Trinkgefasse des Janus Pannonius Museum.] *JPMÉ* 1962. (1963) 327–340.

GUNST 1998.

A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Napvilág, Budapest 1998.

GUNST–HOFFMANN 1976.

A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949). Agrártörténeti tanulmányok. Szerk. Gunst Péter – Hoffmann Tamás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.

GYÖRFFY 1941.

Györffy István: Gazdálkodás. In: Györffy István – Viski Károly: A magyarság néprajza II. A magyarság tárgyi néprajza. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1941.

KEMECSI 2010.

Kemecsi Lajos: A tudományos kutatás – húzóágazat?! In: Múzeumvezetési ismeretek I. Múzeumi Iránytű 8. Szerk. Bereczki Ibolya – Ságghi Ilona. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, Szentendre 2010. 104–112.

KNÉZY 1967.

Knézy Judit: A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Kapoli tárgyai. [Die Kapoli-Gegenstände des Museums Rippl-Rónai in Kaposvár. Предметы народного художника Каполи в музее им. Риппл-Ронаи в г. Капошвар.] *JPMÉ* 1966. (1967) 129–150.

KOVÁCS 2010.

Kovács Teréz: A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása. L'Harmattan, Budapest 2010.

MAGYARI 2005.

Magyari Márta: Szakrális funkciójú textíliák-ünnepi kendők a húsvéti ételszentelésben. In: Hagyomány és változás a népi kultúrában. Jóna András Múzeum Kiadványai 58. Szerk. Szabó Sarolta. Nyíregyháza 2005. 503–515.

- MANGA 1977.
Manga János: Aratószokások, aratóénekek. *Népi kultúra – Népi társadalom* 9. 1977. 241–276.
- OROSZ 1997.
Orosz István: Földbirtoklás, mezőgazdasági termelés és agrártársadalom Debrecenben 1850–1918 között. In: Debrecen története 3. 1849–1919. Szerk. Gunst Péter. Csokonai Kiadó, Debrecen 1997. 77–266.
- PALÁDI-KOVÁCS 2001.
Gazdálkodás. Magyar Néprajz II. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001.
- PÁLL 1993.
Páll István: A tiszabecsi „csónaklelet”. *NyJAMÉ* XXXIII–XXXV. 1990–1992. (1993) 79–81.
- PÁLL–BODNÁR 2007.
Páll István – Bodnár Zsuzsanna: Sóstói Múzeumfalu. Nyíregyháza–Sóstófürdő 2007.
- RÁKOS 1988.
Rákos István: Határhasználat és tulajdonviszonyok Szegeden és Hódmezővásárhelyen a feudalizmus utolsó évszázadában (1750–1848). *Agrártörténeti Szemle* 30: 1–2. 1988.
- RATKÓ 1998.
Ratkó Lujza: Virágfakadás. Egy beregi hímestojás szimbólumrendszere. [Blütezeit. Ein buntes Bereger Osterei und seine Symbolik.] *NyJAMÉ* XXXIX–XL. 1997–1998. (1998) 171–184.
- SELMECZI KOVÁCS 2006.
Selmeczi Kovács Attila: A kézi aratás járulékos eszközei. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 11. Néprajzi Múzeum, Budapest 2006.
- SOLYMOS 1984.
Solymos Ede: A bajai halászcéh. [Die Fischerzunft von Baja.] *Cumania* 8. 1984. 377–436.
- SZABÓ 1968.
Szabó László: Munkaszervezet és termelékenység a magyar parasztságnál a XIX–XX. században. *DJMK* 15–18. 1968.
- SZABÓ–FÖLDES 1979.
Szabó László – Földes László: „gazdaság, parasztgazdaság” szócikk. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. kötet. Szerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Lexikon, Budapest 1979. 271–272.
- VARGA 1967.
Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái, 1767–1849. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967.
- ZENTAI 1966.
Zentai Tünde: Ormánsági rokkaszögek. [Spinnradnägel in der Ormánság.] *JPMÉ* 1965. (1966) 205–210.

RÓZSÁNÉ BÓNA Bernadett

Sóstói Múzeumfalu
H-4431 Nyíregyháza–Sóstófürdő
Pf. 1.
e-mail: bonabetti@freemail.hu

Structuring the farming objects in the ethnographic collection of the Jósa András Museum and Sóstó Museum Village

– Segment of collection history –

After determining the peasant farming objects kept in the ethnographic collection of the Jósa András Museum and of Sóstó Museum Village, I make a classified object group structure based on the function. This is the basis of the consequent would-be processing of museum object groups. So, from the pieces collected in Szabolcs-Szatmár-Bereg County, I classify as part of the peasant farming topic all implements and buildings that from the late 18th through the 19th up to the early 20th century were essential for livelihood and self-provision. For this, people needed vegetal and animal materials to make food and other necessary objects of everyday use. In the process of reification of the topic, I consider plant cultivation, animal husbandry, fishing, hunting, gathering and – in a somewhat exceptional but still coherent way – elements of folk architecture as parts of farming theme.

On the basis of the structure built from the pieces of the collection – as challenge for future assignments – topics of ten object catalogues were outlined. Number of surveyed objects has shown that animal husbandry (1), fishing (2), gathering (3) and hunting (4) represent suitable units for volumes. However, units of plant cultivation should be divided into further volume topics: implements of soil cultivation (5); cutting implements of harvest, ingathering (6); collecting, spinning implements of harvest, ingathering (7); trashing, cleaning, winnowing, moving and storing implements of harvest (8); objects used for cultivation of root crop and fruit trees (9). Finally, the tenth volume will represent farming buildings in the permanent exhibition of the Sóstó Museum Village (10) thus completing the series of farming topics.

Bernadett RÓZSA BÓNA

Sóstó Museum Village
H-4431 Nyíregyháza-Sóstófürdő
Pf. 1.
e-mail: bonabetti@freemail.hu

